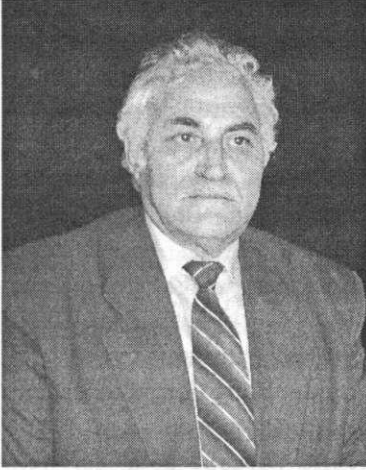

TƏDQIQAT

"KİTABİ-DƏDƏ QORQUD"DA OĞUZ QADIN TİPİ: SELCAN XATUN

Bəhlul ABDULLA

KDQ-də adı ilə tanınan xanımlardan biri də Selcandır. Sarı don geydiyi üçün "sarıdonlu" ayaması ilə tanınan bu qız nə İç Oğuz, nə də Daş Oğuz bəylərindən birinin qızıdır. O, Trabuzan təkürünün qızıdır. Deməli, kafir, yəni müsəlmanlığı qəbul etməmiş təkürün qızıdır. Amma bu, o demək deyil ki, onlar ümumi Oğuz tirəsindən, Oğuz kökündən qıraqdadırlar. Elə "Qanlı Qoca oğlu Qanturalı boyu"nda da bu məsələyə işarələr az deyil. Misal üçün, oğlu Qanturalı üçün qız arayan Qanlı Qoca İç Oğuzda, Daş Oğuzda istəyinə nail ola bilmir. O, bu qızı Trabuzanda tapır.

Deməli, Oğuzların, hətta kafir adlandırılanların da bir-birlərinin yurdlarına gedib-gəlişlərində, bir-birlərinə qız alıb-vermələrində və bununla da qohum olmalarında heç bir əngəllik yoxdur. Başqa bir misal. Biz bilirik ki, İç Oğuz, Daş Oğuz bəylərinin, eləcə də xanımlarının daha çox mindikləri yelisi qara Qazılıq atlarıdır. Buna aid KDQ-in boylarından istənilən qədər örnək göstərmək olar. Elə kafir deyilənlər də bu adda atlara minirlər. İç Oğuz, Daş Oğuz bəylərinin ucaldıb yaşadıkları ağban evlərdir. Trabuzanlılar da belə evlər tikir, belə evlərdə yaşayırlar. İç Oğuz, Daş Oğuz bəylərinin ov ovladıqları məkan Arqubeli, Ala dağdır. Elə Trabuzan kafirləri də buralara ova çıxırlar. İnanmırsınızsa, onda Trabuzan kafirinin qızı Selcanın bir soylamasını oxuyun:

*Qalqubanı yerimdən durar idim,
Yelisi qara Qazılıq atuma binərdim.
Babamın ağ-ban evindən çıxardım.
Arqu beli, Ala dağı avlar idim
Ala-qen sığın – keyik qovar idim...*

Düşünürük ki, bu cür açıq-aydınlıqdan sonra müsəlmanlığı qəbul etməmiş və etmiş Oğuzları bir kökdən, bir soydan saymamaq, sadəcə, günahdır.

Dedik ki, Qanlı Qoca oğlu Qanturalıya layiq qızı Trabuzanda tapır. Nə var ki, ağsaqqal-qarasaqqal yı-

ğışib elçiliyə getsin, kəsim – kəsmat eləsin və qızı alıb gətirsin. Yox, məsələ belə deyil. Bu qızın, yəni Selcan xatunun ərə gedəcəyi kimsənin qarşısında qoyduğu şərtlər, sözsüz ki, çox çətindir. Bəlli olur ki, Selcan xatunun əjdaha güclü üç canvəri – qağan aslanı, qara buğası, qara buğrası vardır. Onu halallığa almaq istəyənin bu üç canvərlə vuruşmalıdır. Məğlub olanın başı kəsiləcək, qalib gələnin isə Selcanı alacaq.

Selcanın eşqinə düşən elə kafir bəy oğlanları da az deyil. Bunlardan otuz ikisi hələ heç qara buğanı, qara buğranı görməmiş qağan aslanla əlləş-vuruşda basılmış, başları kəsilib bürcdən asılmışdır.

Düşünürsən ki, ayə, bu qız nə belə matah çıxıb, bu qədər millət ondan sarı öz başlarını beləcə verirlər fələyin qəminə? Amma boyda onun xəttü-xalı, gül camalı ilə tanış olduqda, deyirsən, bəli, bu qız yolunda ölməyə dəyər. Öyrənirik ki, "əzim görklü məhbub" olan sultan qızı Selcan "gözəllər sərvəri" dir. Hələ görün Qanturalı bu afəti necə öyür:

Yalab-yalab yalabıyan (işim-işim işıldayan – B.A.) incə donlum!

Yer basmayıb yürüyən,

Qar üzərinə qan dammış kibi qızıl yanaqlım!

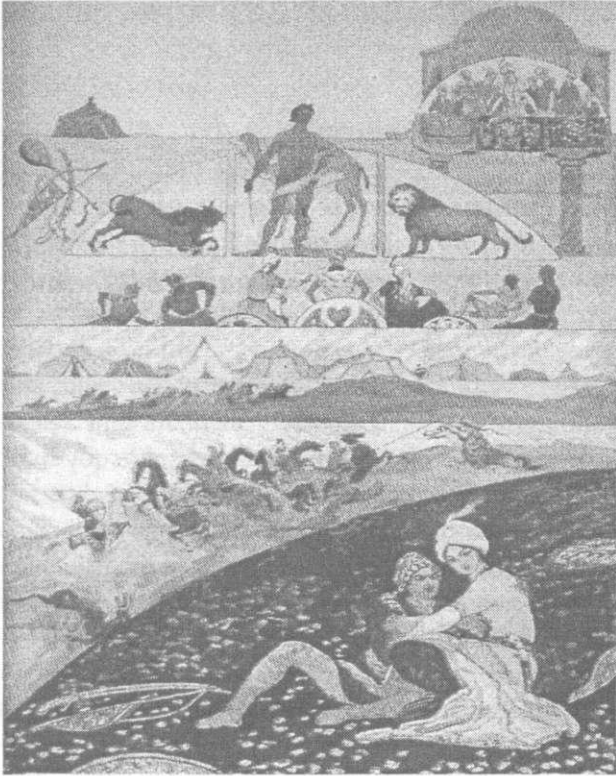
Qoşa badam [sığmayan] dar ağızlım!

Qələmçilər çaldığı qara qaşlım!

Qurması qırq tutam qara saçlım!

K H A Z A R

İndi özünüz deyın, belə qızdan baş əsirgəmək olarmı?! Heç Qanturalı da əsirgəmir. Və Qanturalının bu qız yolunda ölumdən belə qorxmamasının başqa bir səbəbi də var. Bu səbəb də ibarət olsun ondan ki, atası Qanturalıya evlənmək təklif edəndə, o da eynən Bamsı Beyrək kimi cavab verərək necə qız istəməsini belə bildirir: "Baba, mən yerimdən durmadan ol durmuş ola! Mən qaraquc atıma binmədən ol binmiş ola! Mən qanlı kafir elinə varmadan ol varmış, mana baş götürmüş ola!"

Mikayıl Abdullayev
"Qanlı Qoca oğlu Qanturalı"

Bəli, Qanturalının istədiyi belə qız elə Selcan xatundur. Boyda bildirilir ki, bu qız "sağına-soluna iki qoşa yay çəkərdi. Atdığı ox yerə düşməzdə!"

Elə zənn olunmasın ki, sarıdonlu Selcanın keyfiyyət cizgilərini qabartmaqla Qanturalını unuduruq. Əksinə, dastançı bu igidin üstün cəhətlərini də üzə çəkməkdə bizə yararlı istiqamət verir. Təhkiyədə deyilir: "Qanturalı camal və kamal iyəsi yigit idi. Oğuzda dörd yigit niqabla (üzü örtüklü – B.A.) gəzərdi. Biri Qanturalı, biri Qaraçəkür və oğlu Qırqqınuq və Boz aygırlı Beyrək. Qanturalı niqabın sərpdi. Qız (Selcan – B.A.) köşkdən baqardı. Daraqlığı boşaldı, kedisi mavladı ("mavla" dı pişiyin miyoldaması de-

məkdir. Buradakı "mavla" pişiyin nazik səsle miyoldamasına işarədir. "Kedi" sözü "Kitabi-Dədə Qorqud Ensiklopediyası"nın I cildində T.Hacıyev və İ.Məmmədovun verdikləri lüğətdə "pişik" olaraq izah olunmuşdur. Halbuki, KDQ-də pişiyə "kedi" yox, "çətüg" deyilir. "Kedi" isə Mahmud Kaşqarlının lüğətinin II cildinin 247-ci səhifəsində "arxa", "dal" olaraq yazılmışdır. Selcana aid "kedisi mavladı" da da elə M.Kaşqarlının dediyi nəzərdə tutulmuşdur – B.A.). Avsal olmuş dana kibi ağzının suyu axdı. Yarındakı qızlara aydır: "Haq Taala atamın könlünə rəhmət eyləsə, kəbin kəsib məni ol yigidə versə. Bunun kibi yigit heyf ola ki, canvərlər əlində həlak ola!"

Bəli, Qanturalı belə ağıl-kamal, camal sahibi olan igiddir. Həm də cürətli, hünərli igiddir. Selcan eşqinə düşmüş otuz iki kafir bəy oğlanlarından deyil ki, qara buğaya, qara buğraya çatmamış qağan aslan basqısında məhv olub gedə. Buna görə də, Selcanın ondan sarı narahatlıq keçirməsi əbəsdir.

Qanturalı üç canvərlə vuruşda qalib gəlməklə şərti yerinə yetirir. Selcanı alıb Trabuzandan yeddi gün, yeddi gecə yolu olan Oğuzda dönürlər. Amma Selcanın atası peşman olur. Altı yüz seçmə kafiri silahlandırır göndərir ki, qızı Qanturalının əlindən alıb geri qaytarsınlar.

Arxada Selcan xatunun sağına-soluna qoşa yay çəkməsini, atdığı oxun yerə düşməməsini demişdik. Və Selcanın doğrudan-doğruya belə hünər sahibi olmasını onu qaytarmağa gələn atasının adamları ilə qarşılaşmada daha açıq olaraq görürük. Belə ki, onlar müəyyən məsafə yol getdikdən sonra ququ quşları, durnalar, turaclar, kəklilər uçuşan, soyuq-soyuq sular axan bir çəmənlikdə düşürlər. Qanturalı yuxuya gedir. Selcan isə düşünür ki, onun möhübləri – sevanləri, aşıq olanları çox idi. Qəfildən gəlib Qanturalını yatdığı yerdə öldürə bilərlər. Odur ki, Qanturalının atını yəhərləyib hazır saxlayır. Özü də döyüş libasını geyinir, süngüsünü əlinə alaraq hündür bir yerə qalxıb gözləyir. Elə bu vaxt Trabuzan kafirləri yetişirlər. Selcan bunları görüb əvvəlcə Qanturalını oymatmaq qərarına gəlir. O, şirin yuxuya getmiş Qanturalının başı üstə durub deyir:

*Çafil olma, qara başın qaldır, yigit!
Ala qıyma görklü gözün açğıl, yigit!
Qarularından ağ əllərin bağlanmadan,
Ağ alnun qara yerə dəpilmədən,
Çafilə görklü başın kəsilmədən
Alca qanın yer yüzinə dökülmədən,*

Yağı yetdi, düşmən iridi,
Nə yatırsan, qalqqıl!
Qab qayalar oynamadan, yer obruldi.
Qarı bəglər ölmədin el boşaldı.
Qurcuşuban – uğraşuban dağdan endi.
Yasanuban üzərinə yağı yetdi.
Yatacaq yermi buldun, yurtmu buldun,
Noldu sana?

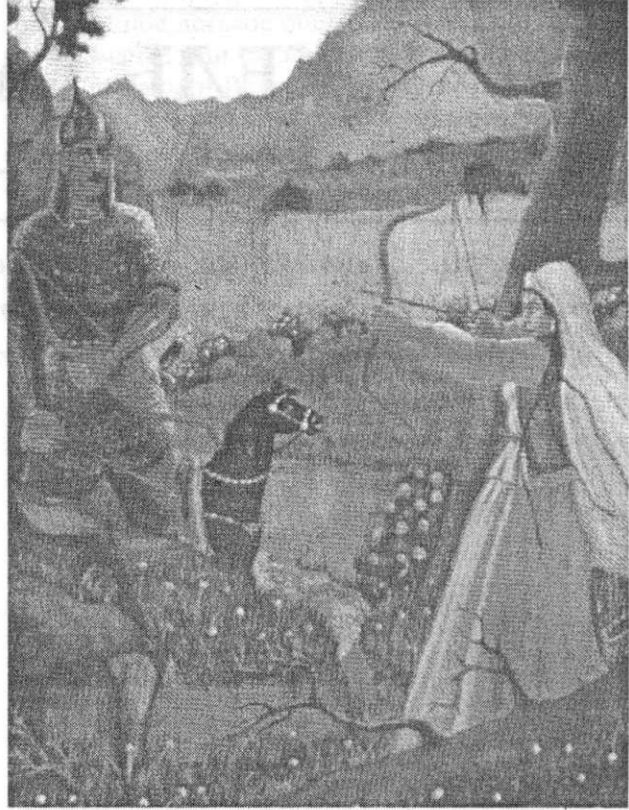
Qalqubanı Selcan xatun durduğunda,
Yelisi qara Qazılıq atun bindüğündə,
Babamın ağ-ban eşiginə düşdügündə,
Oğuzun ala gözli qızı-gəlini bildiqdə,
Hər kişi sözün söylədikdə

Biz elə KDQ-in özündən bilirik ki, Oğuz bəylərinin yatması yeddi gün çəkirmiş. Bu səbəbdən də onlar yuxuya "kiçik ölüm" deyirmişlər. Qanturalı da Selcanın səsinə yuxudan yarımçıq oyanır. Məsələnin nə yerdə olduğunu öyrəncə süngüsünü əlinə alaraq, sıçrayıb atına minir və kafirlərə hücum edir.

Elə bilirsiniz Selcan dayanıb Qanturalının kafirləri necə doğrayıb tökdüyünə tamaşa eləyir? Əksinə, o da kafirə hücum edir. Qanturalı "nə üçün belə edirsən?" – deyə soruşanda, görün, bu qız necə cavab verir və necə hərəkət edir: "Bəğ yigit, baş əsən olsa, börk bulunmazmı olur? Bu gələn kafir çox kafirdir. Savaşalım, döğüşəlim, ölənimiz ölsün, diri qalanımız odaya gəlsin!" – dedi. Burada Selcan xatun "at saldı, qırımın basdı. Qaçanın qovmadı. "Aman" deyəni öldürmədi. Eylə sandı ki, yağı basıldı. Qılıcının balçağı qan odaya gəldi".

Amma qız Qanturalını odada görmür. Elə bu vaxt Qanturalının ata-anası buraya gəlir. Onlar Selcandan Qanturalını soruşurlar. O, gələnlərin qayınatası, qayınanası olduqlarını başa düşür və deyir ki, hansı yerdən toz qalxırsa, hansı yerdə qarğa-quzğun oynayırsa, Qanturalı oradadır. Bunu deyib, Selcan yenə də atını səyirdir. Gəlib görür ki, Qanturalının atı oxlanmış, gözü yaralanmış, sir-sifəti qan içində kafirlərlə döyüşür. Boyda deyilir: "Selcan xatun bunu böylə gördi; içinə od düşdü. Bir bölük qaza şahin girmiş kibi kafirə at saldı. Bir ucından qırub kafiri, ol bir ucına çıxdı".

Döyüşdə halsızlaşmış Qanturalı döyüş geyimində olan Selcanı tanımır. Kimliyini, icazəsi olmadan onun yağısı ilə hansı səbəbdən vuruşmasını öyrənmək istəyir. Çünki Oğuzlarda qəbul olunmuş etikətə görə, onların döyüş-vuruşuna icazəsiz, razılıq olmadan bir kəsin qarışması bağışlanmaz eyib sayılmış. Bu üzəndən də döyüş qurtarıb kafir məğlub olandan sonra Qanturalı ona yardım edən Selcan olduğunu bilir və qızı öldürmək istəyir. Səbəbini də belə izah edir:

L.V.Şarov

"Selcan xatunun Qanturalıya ox atması"

Qanturalı zəbun oldı.
At ardına aldım çıxdım deyəsən
Gözüm döndü, könlüm getdi
Öldürərəm səni.

Selcan çalışır ki, Qanturalını bu fikrindən daşındırsın. Ər olan yerdə övrətin öyünməsinə yersiz sayır. Amma onun dedikləri Qanturalıya təsir etmir. "Öldürəcəyəm!" deyib durur. Qanturalının ipə-sapa yatmadığını görən Selcan qəzəblənib: "-Mərə qavat oğul, qavat! Mən aşağı qulpa yapışuram, sən yuqarı qulpa yapışursan. Mərə, qavat oğlı, oxunlamı, qılıcınlamı? Gəl bəru, söyləşəlim!" - deyir.

Qarşılaşmada Selcanın atdığı bircə oxdan Qanturalını vahümə bürüyür və onunla barışmaq zorunda qalır.